

VI YHTEENVETO	1
Aikatasot	1
Naisten ja miesten työt	2
Näkövammaisten käsitöiden kehitys	4
HANDICRAFTS OF THE VISUALLY IMPAIRED	6
VIITTEET	7

VI YHTEENVETO

Aikatasot

Suomen näkövammaisten käsitöistä voidaan muodostaa työtapojen perusteella karkeita aikatasoja, jotka eivät kuitenkaan ole tarkkoja, vaan menevät päällekkäinkin. Ensimmäinen on aika ennen 1860- lukua ts. vanha aika, seuraavaksi 1860–1890-luku, 1900–1930- luku, sota-aika, 1945–1950-lukujalopuksi 1960-luvulta nykypäivään saakka.

Ennen 1860-lukua näkövammaiset tekivät niitä töitä, joita maatalousyhteisössä opetettiin. Sokeainkouluja käymättömät näkövammaiset viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan alkupuolella tekivät maatalousyhteisössä sellaisia käsitöitä ja askareita, joita silloin yhteisössä tarvittiin. Kansanomainen käsityö on ollut tavallista. Varsinkin naiset ovat kutoneet nauhoja, neuloneet yksivärisestä villalangasta sukkia ja lapasia sekä villapaitoja. Esimerkiksi Lounais-Suomessa käytetty nauhatuoli on ollut myös näkövammaisten naisten työväline. Pirtanauhat olivat 1800-luvulla maamme yleisin nauhalaji, ja kansanomainen kudonta mm. vanhusten ansiokäsityönä säilyi vielä 1900-luvullekin³⁴⁵.

Toinen aikataso 1860-luvulta 1900-luvun taitteeseen on soke-ainkoulujen tulemisen aikaa. Ideologiset vaikutteet tulivat Suomeen Keski-Euroopasta ja sokeainkoulujen vaikutuksesta näkövammaiset huomattiin ja heidän tekemänsä käsityöt alkoivat tulla tunnetuksi.

Kolmas aikataso on 1900-luvun alusta 1930-luvun pula-aikaan ja sotaan saakka. Työmenetelmät olivat vakiintuneita ja näkövammaisten tuotteet olivat tunnettuja järjestöjen ja erityisesti sokeain myymälöiden ansiosta. Sodan aikana käsitöiden raaka-aineet olivat korvikeaineita, mutta varsinkin harjoja tehtiin paljon.

Sodassa sokeutuneille kehitellyt laitteet saavuttivat sodan jälkeen myös siviilisoikeiden eli muulla tavoin sokeutuneiden suosion ja työvälineet muuttuivat sen myötä. Sidelmäkone nopeutti harjantekoa tuntuvasti. Myös sähkökäyttöinen tasauskone muutti harjantekijän työskentelytapoja 1960-luvulla.³⁴⁶ 1960- ja 1970-luvulla käsityöammatit vähenivät, sillä näkövammaisille etsittiin uusia aloja muun muassa teollisuuden parista.

Näkövammaisten käsityöt olivat tunnettuja 1930-luvulla. Kuvassa Helsingin sokeainkoulun oppilaat tekevät vaativia koreja ja korihuonekaluja. Taustalla kudotaan kynnysmattoa pystykangaspuissa. Kuva vuodelta 1930. (Museovirasto)

Sokeain Keskusliitto perusti v. 1930 Helsingin keskustaan myymälän, jossa myytiin sokeiden tekemiä käsitöitä. Sokeain Keskus-Aitta toimi sekä vähittäis- että tukkukauppana. (Näkövammaisten Keskusliitto ry)

Naisten ja miesten käsityöt

Vaikka tilastojen mukaan sokeita naisia on enemmän kuin miehiä, 347 niin naisten osuus käsityöntekijöistä on pieni. Miehet ovat tehneet pääasiassa käsitöitä, harjoja ja koreja tai korihuonekaluja. Vastaavasti hieromatyö on yleisempää naisten keskuudessa. Monet kudonta- ja neulontatöitä tehneet naiset ovat työllistäneet itseään käsitöiden lisäksi hieronnalla. Tähän lienee ollut syynä se, että kudonta- ja neulontatöillä ei saanut edes kohtuullista toimeentuloa.

Kuviollisten lapasten neulominen onnistuu heikkonäköiseltä hyvin ja sokeakin saa selvää langoista, jos ne merkitään hyvin. (Näkövammaisten Keskusliitto Ry)

Seuraavanlainen kuvaus sokean miehen elämästä on melko tyypillinen 1930-luvun Suomessa:

”Salonpäässä pienessä mökissään asui työmies Lappalainen, noin yli kolmekymmentä vanha, joka kulki polkupyörällä Oulussa Ouluyhtiöllä työssä luomassa kalkkia, joka aiheutti kummankin silmän sokeuden, joten tuli umpisokeaksi. Hän oli käynyt Helsingissä kahtena talvena sokean koulua, jossa opetteli harjojen tekoa, jolla ammatilla hankki elatuksensa perheelle. Hän sai vain pienen sokeain avustuksen. Sillä oli vain yksi huone ja pieni pala maata ympärillä, kuten pottumaa. Oli heillä yksi lehmä, jolle koottiin talven heinä mistä, milloinkin. Muistaakseni oli perheessä 8 lasta. Ahdasta oli, sillä oven nurkassa oli isännän työverstas. Isä kun lähti Ouluun harjojen kaupalle, niin silloin piti taluttaa (lapset). Isä itse kantoi tavarataakan. Oulussa he kulkivat talo talolta kysymässä ostetaanko harjoja. Markkinoilla käytiin myös. Oulunsalossa kävivät harjojen tarttijat kotoa näitä ostamassa. Nämä tulot eivät yksistään riittäneet niin ison perheen elatukseen. Kesän aikana kaikki ne lapset, jotka pystyvät kävivät äidin mukana marjoja poimimassa, jotka sitten äiti vei Ouluun torille myyntiin.”

”Hän taloista kävi ostamassa eli vaihtamassa harjaksia, joista sitten valmisti. Kuurausharjoja oli pehmeitä ja kovia. Pehmeillä pestiin kuten maalattu- ja esineitä ja kovilla maalaamattomia, sekä pestiin mattoja. Näitä kovia sanottiin juuriharjoiksi ja pehmeitä jouhi(harjoiksi). Sitten oli jouhista tehtyjä useamman kokosia lampunlasiharjoja, sekä pullonpesuharjoja, joissa oli päässä kuten tupsu, joka puhisti pullon uurteet. Näitä oli useampaa kokoa. Pieniä kahvipannun nokkaharjoja myöskin teki jouhista sekä meijerin hanan puhistusharjoja. Lisäksi teki vaateharjoja ja lakasuharjoja isompia ja pienempiä. Riisinjuurista hän teki viskoja, joilla puhistettiin sänkyvaatteitakin, kun niitä oli ensin hakattu rottingista tehällä viskalla, joita hän myöskin teki.”³⁴⁸

Usein harjatyötä tehtiin omassa kodissa, sillä kaikilla ei ollut mahdollisuutta vuokrata työskentelytiloja. Varsinkin maaseudulla asuvat sokeat ovat joutuneet tekemään töitä kotonaan. (Näkövammaisten Keskusliitto ry)

Näkövammaisten käsitöiden kehitys

Nykyään näkövammaisia käsityöläisiä on noin 500, joista enää harva tekee harjoja. Korityöntekijöitä sitä vastoin on nuortenkin keskuudessa.

Koulujen kautta näkövammaiset saivat itseluottamusta ja oppivat sellaisia taitoja, joita muualta oli vaikea oppia. Työelämä on ollut arkipäiväistä puurtamista jokapäiväisen leivän saamiseksi. Silloin ei ehkä ehditty opetella uusia työskentelytapoja, vaan työtä tehtiin samoilla menetelmillä vuodesta toiseen.

Näkövammaisilla, jotka ovat saaneet oppinsa sokeainkouluihin, ammattikouluihin tai ammattikursseilla, käsityömenetelmät ovat olleet hyvin kansainvälisiä. Käsityönopeuttajat ovat tehneet opintoja ja tutustumismatkoja ulkomaille, pääasiassa muihin Pohjoismaihin ja Saksaan sekä Venäjälle. Lisäksi tutustuttiin Englannin ja muiden Keski-Euroopan maiden sokeiden oloihin. Käsityönopeuttajat ovat tuoneet mukanaan käsityövälineitä ja raaka-aineita. Myös ulkomaisia näkövammaisia käsityönopeuttajia kutsuttiin Suomen sokeainkouluihin opettajiksi mm. Tanskasta ja Ruotsista. He opettivat kori- ja harjatöitä. Suomalaiset näkövammaiset opiskelivat Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa, Saksassa, Englannissa ja Venäjällä kori- ja harjatöitä sekä mm. köysien punomista. Naisten tekemien poppanoiden kudonta perustuu kansanomaiseen räsymattotekniikkaan.

Myös pienkoritöissä työmenetelmät ovat säilyneet samoina. Aikaisemmin Suomessa viljeltiin pajua ja sitä käytettiin paljonkin koritöissä. Pajun käyttö kuitenkin väheni, sillä indonesialainen rottinki on monipuolisempaa kuin lyhyt paju. Ulkomailta tuotavaa jalostettua pajua käytetään edelleen rottingin rinnalla.

Korihuonekalujen tekeminen muuttui nopeammaksi 1950-luvulta lähtien, sillä näkevät työntekijät ryhtyivät valmistamaan Sokeain Keskusliitossa huonekalujen runkoja, jotka lähetettiin näkövammaisille käsityöläisille. Runkojen taivutus jäi näin ollen kokonaan työvaiheista pois, joten näkövammaisten tehtäväksi jäi vuolukkeiden kiinnittäminen, loimitus, punominen ja viimeistely. Työvälineistä työtä nopeutti paineilmanaulain, joka tuli käyttöön 1970-luvulla. Kansainväliset ongelmat ovat vaikuttaneet kori tuotteiden raaka-ainehankintoihin. Suomalaisen viljellyn pajun kysyntä oli suurta 1920-luvulla, jolloin Suomessa ja Saksassa oli voimassa vientikielto.

Harjatyöntekijä on ollut näkövammaisten yleisin ammatti tällä vuosisadalla Suomessa. 1940-luvulla 70 % näkövammaisista ansaitsi elantonsa osittain tai kokonaan harjoja valmistamalla.³⁴⁹ Jokapäiväisen leivän ansaitseminen edellytti pitkiä työpäiviä. Suomessa oli 1920-luvulla käytössä lakisääteinen 8 tunnin työpäivä. Kuitenkin näkövammaisten keskuudessa enemmistö teki 12-tuntisia tai pidempiä työpäiviä. Tuolloin Sokeain Liitossa oltiin huolestuneita sokeiden työn tasosta.³⁵¹

Näkövammaiset käsityöntekijät joutuivat usein itse kauppaamaan tuotteensa joko kulku- tai torikauppiaina. Työpäivät venyivät pitkiksi, sillä myyntityö vei harjan tekemiseltä aikaa. Kuvassa näkövammaisen käsityöntekijä myymässä tuotteitaan torilla 1950-luvulla. (Näkövammaisten Keskusliitto ry)

Sokeat harjatyöntekijät sitoivat harjoja niin yksityisille kuin yhteisöillekin. 1930-luvulla tilasi puolustusministeriö armeijalle saappaankiillotukseen, lääkintöhallitus sairaalakäyttöön sekä rauta- tiehallitus ja raitiovaunuyhtiö lumen harjaamiseen kiskoilta sokeiden tekemiä harjoja.³⁵²

Näkövammaisten harjatyöstä oltiin huolestuneita 1930-luvullakin mutta eri syystä kuin kymmenen vuotta aiemmin. Tuolloin pelättiin, että koneellisuus muodostuu ylivoimaiseksi kilpailijaksi käsityölle. *"Lohdullista kyllä ovat sokeain tuotteet, vaikkakaan ei hintansa, niin ainakin kestävyytensä ja laatukelpoisuutensa puolesta, kyenneet vielä kilpailemaan tehdastuotteiden kanssa"*. Näkövammaiset halusivat vammastaan huolimatta työskennellä yhteiskuntaa hyödyttävinä kansalaisina, koska *"yhteiskunta on heille sitä varten kouluopetuksenkin antanut"*.³⁵³

Erään tutkimuksen mukaan käsityöammattien sopivuus näkövammaisille kyseenalaistettiin 1960-luvulla. Tuolloin tutkittiin näkevien ja näkövammaisten eroja eri lahjakkuusalueilla. Näkövammaiset todettiin numeerisesti lahjakkaammiksi, kun taas käsityöissä näkevät olivat kätevämpiä. Kuitenkin jo 1700-luvulta lähtien kaikissa maissa näkövammaisille opetettiin käsityötä. Silloin katsottiin, että kaikkien tuli osata maataloustöiden ohella myös käsityötä.³⁵⁴ Vuoden 1872 valtiopäivillä säädetyt olivat yksimielisiä siitä, että käsityöopetukselle tulisi saada lisää

tunteja, sillä laitoksissa opiskelevat kuuluivat yleisesti köyhään yhteiskuntaluokkaan, jonka täytyi hankkia itsellensä ja perheellensä elanto tekemällä käsitöitä. Varakkaiden sää- työläisperheiden toivottiin lähettävän sokeat lapsensa ulkomaille oppia hakemaan. Esimerkiksi varakkaasta kodista lähtöisin ollut heikkonäköinen Viktor Julius von Wright lähetettiin Saksaan vuonna 1873 korityöoppiin. Viivytyään siellä kolme vuotta Wright osallistui Suomessa järjestettyyn taide- ja teollisuusnäyttelyyn. Wrightille ulkomailta opiskelu vaikutti keskeisellä tavalla oman ammattialan löytymiseen.³⁵⁵

Suomessa ei ollut kierteleviä konsulentteja opastamassa näkövammaisia, koska pian ensimmäisen maailmansodan jälkeen tuli jo 1930-luvun lama ja sitten toinen maailmansota. Sodan jälkeen kehiteltiin sokeille muita ammatteja. Käsityötuotantoon ei panostettu huonoina aikoina, sillä kauppa ei käynyt. Kuitenkin Sokeain Keskusliitto halusi koko maata käsittävänä järjestönä työskennellä kaikkien sokeiden hyväksi. Se toivomuksena oli saada selville yli laajan maan asuvien sokeain ammattitaito sekä järjestää näin laaja työverkosto. 1930-luvun vaikeina aikoina tällaisen toiminnan organisoiminen oli kuitenkin äärimmäisen vaikeaa, varsinkin, kun sille ei löytynyt minkäänlaista aikaisempaa pohjaa, sokeain ammattialojen järjestämiseksi, kun ei aiemmin ollut tehty sanottavia. Keskusliitto oli kuitenkin antanut maaseudun sokeiden suoritettaviksi tilaustöitä. He saivat myös oikeuden pitää myyntitiliä kuten helsinkiläiset.³⁵⁶ Palkatun ja matkustavan työntekijän saaminen auttamistyöhön toteutui Suomessa ulkomaisten esimerkkien mukaisesti vuonna 1942.³⁵⁷ Käsitöitä saatiin tehdä myös verottomasti, jos perheen taloudellinen tilanne oli tiukalla.³⁵⁸

Näkövammaiset pitävät käsityötä luovana työnä, harrastuksena ja terapiana. Itsensä elättämiseksi on saanut tehdä kuitenkin pitkiä päiviä ilman lepopäiviä.³⁵⁹ Vapaus on työn hyvä puoli, ja varsinkin korityössä myös siisteys, sillä punontatyössä ei kerry pölyä. Ongelmallisena korityöntekijät pitävät rottingin laatua, sillä se saattaa olla huonoa ja halkeilevaa.³⁶⁰

Näkövammaisten käsitöitä pidetään laadultaan hyvinä. Aiemmin vaadittiin, kuten nykyäänkin vaaditaan oppilailta täydellistä työtä. Jos opettaja katsoo, ettei harja ole sidottu tarpeeksi tiukalle tai kori- tuolin punokset kulkevat väärästä kohdasta, tekijä joutuu purkamaan työn ja korjaamaan epäonnistuneen kohdan. Samoin kuin huono harja ja kori, myös epätasaisesti kudottu liina ei mene kaupaksi. Näkövammaiset käsityöläiset arvostavat taitavaa opettajaa, ja jos opettaja it- sekin sattuu olemaan näkövammaisen, hänen on helpompi ymmärtää ne ongelmat, joita sokealla työntekijällä saattaa olla.

HANDICRAFTS OF THE VISUALLY IMPAIRED

This study deals with the handicrafts of the visually impaired. The subject is divided into technical and textile handicrafts. Brush- making and basketry were technical crafts mainly practised by visually impaired men whereas weaving and knitting were typical women's crafts.

The aim of the study is to explain how and why the visually impaired have practised handicrafts. The study also aims at throwing light on the ideological background of the subject. The research is based on sources such as video interviews, archives, questionnaires, trade journals and literature. In the research the subject is studied from the 1860s up to the present day.

The 1960s brought an essentially widening choice of occupations provided by the vocational schools for the blind. Along with this, handicrafts practised by the visually impaired fell out of favour.

In the 1860s the schools for the blind firmly took up the view of teaching handicrafts. Teachers of the blind schools made study trips to central Europe and returned to Finland with new methods of practising handicrafts. The first charities for the blind were founded in the 1880s on the European models. One of these associations, Friends of the Blind, established three vocational schools for blind adults. It also provided materials for the visually impaired craftspeople and looked after marketing of the products.

The majority of the visually impaired in Finland acquired their occupational skills either at the schools for the blind children or at the vocational schools for visually impaired adults.

Since the 19th century the material for the brushes has been imported to Finland, with the exception of animal products, such as horse and cow hair and hair of the mane that were of Finnish origin. Brush table, thread

tightener and binding machine were imported to Finland from Sweden and Germany, both countries where brush-making was a typical craft practised by visually impaired. At present brush-making is commonly done by elderly visually impaired men.

Although twiggy willow was cultivated in Finland at the turn of last century, Indonesian cane, both long and flexible, has beaten it in popularity as material for basketry. The working methods changed as the visually impaired began to get the framework of the furniture ready-made. At the same time wickerwork was on the decrease. After the Second World War new working methods were introduced to speed up the production. The pneumatic nailer, for example, speeded up the process as much as 40%.

Visually impaired women have done weaving and knitting. Typical examples of knitwear were mittens and cardigans. From the 1960s on 'poppana' rugs (rag rugs woven of cotton weft) were woven by women. At the Sokeva Industrial Institute and the 'poppana' products are made into upholstery and wall hangings.

VIITTEET

345 Kaukonen 1965, 35.

346 Kyllönen 16.6.1991; Nieminen 29.6.1991.

347 Näkövammarekisterin vuosikirja 1993, 29.

348 SKS.1978, V.L.

349 Ks. Keravuori 1992, 105.

350 Riekkinen 3.3.1993; Keravuori 1992, 95.

351 Sokeain Liiton vuosikokouksen pöytäkirja 30.8.1924.

352 Varjojen mailta 1932/8–9, 83; Sokeain Keskusliiton johtokunnan pöytäkirja 20.4.1937; Riekkinen 3.3.1993.

353 Varjojen mailta 1932/8–9, 87; Sokeain Keskusliiton johtokunnan pöytäkirja 11.8.1933.

354 Keravuori 1992, 152–153; Kuotola 1988, 173; Juurmaa 1967.

355 Vuolle 1993, 101–104.

356 Kertomus Sokeain Keskus-Aitan toiminnasta vuodelta 1931, 220, 222.

357 Kuotola 1988, 36.

358 Heiskanen 16.6.1991.

359 Lind 25.6.1991.

360 Haavisto 12.6.1991.